

EXCAVACIÓ EN LA COVA DE LES CENDRES (TEULADA-MORAIRA): CAMPANYA DEL 2008

ANTECEDENTS

L'excavació dels nivells paleolítics de la cova de les Cendres es ve realitzant anualment des de l'any 1995. Com ja s'ha exposat en altres treballs, la seqüència arqueològica pertanyent al Plistocè superior és una de les més completes de l'àmbit mediterrani peninsular, amb diversos nivells que comprenen des del Gravetià al Magdalenian superior final.

Els treballs d'aquests vint-i-quatre anys d'excavacions sobre els nivells Plistocens s'han desenvolupat en tres sectors (Fig. 1): els quadres A, B i C/17, on s'ha practicat un sondatge que guia la posterior excavació en extensió dels diversos nivells arqueològics; els quadres C, D i E/13,14, 15 i 16 (sector A), on l'excavació s'ha desenvolupat sobre els nivells del Magdalenian superior i superior final; i el quadres A, B i C/18, 19, 20, 21 (sector B), on es van excavar parcialment els nivells del Magdalenian superior final, superior i mitjà (afectats en part per processos erosius i per fosses neolítiques), els nivells del Solutrià evolucionat i superior i, finalment, s'han començat els nivells del Gravetià.

En el sondatge no s'ha arribat encara al nivell de base i els resultats d'aquests treballs han estat motiu de diverses publicacions, en les que s'han tractat les dades relatives a la seqüència general i les datacions obtingudes (Badal *et al.*, 1991; Villaverde *et al.*, 1997; Fumal i Villaverde, 1997; Elwood *et al.*, 2000; Elwood i Villaverde, 2001; Villaverde, 2001); la definició tecnològica i tipològica i la caracterització econòmica de determinats períodes industrials (Villaverde, 1981; Villaverde *et al.*, 1999; Villaverde i Martínez, 1995; Pérez Ripoll *et al.*, 2001; Roman, 2004; Villaverde i Roman, 2004 i 2005; Román i Villaverde, 2007; Villaverde *et al.*, 2007-2008)

i l'estudi detingut d'algunes peces d'art moble d'especial interès (Villaverde, 1985; Villaverde i Martínez, 2000).

LA CAMPANYA DEL 2008

Els treballs s'han desenvolupat entre els dies 8 i 25 de setembre, i han comptat amb la participació d'un equip de 19 persones.

L'excavació s'ha centrat en el sector B (Fig. 1), en concret sobre els quadres: A/18-21, B/18-21 i C/20-21. Els objectius que ens han portat a centrar-nos en aquest sector han estat els següents:

- Documentar l'estratigrafia del pas dels nivells solutrians als gravetians.
- Documentar les característiques tecno-tipològiques i econòmiques del final del cycle gravetià.

DESENVOLUPAMENT DEL TREBALL I ESTRATIGRAFIA:

Donada la durada de la campanya, l'objectiu inicial era l'excavació de dues capes artificials de 5 cm de gruix: la 14 i la 15.

La principal conclusió a la que hem pogut arribar després de la seua excavació és que, contràriament al que pensàvem al finalitzar la campanya de l'any 2007 (Villaverde *et al.*, 2007), encara no hem finalitzat amb l'excavació del paquet Solutrià en tota l'extensió del sector.

La diferenciació entre els paquets solutrians i gravetians ja es va presentar com a problemàtica en l'excavació del sondeig i, quan vam arribar a aquest nivell, degut tant a la

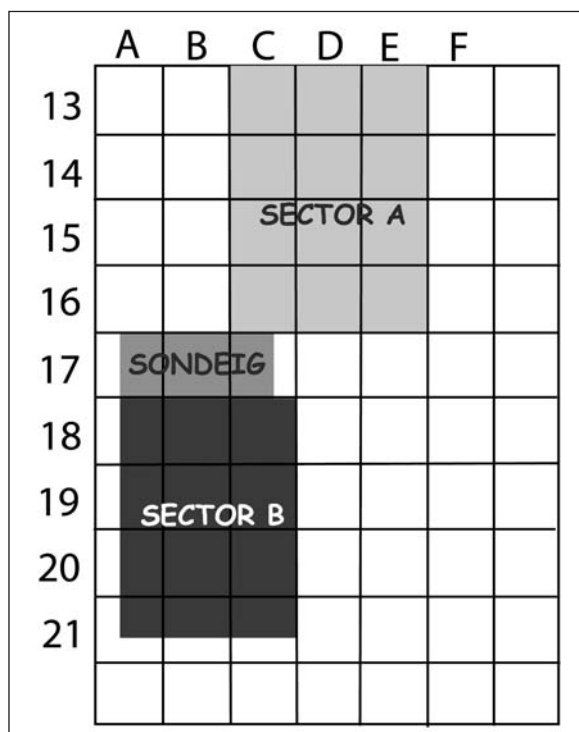

Fig. 1. Planta dels sectors oberts en la cova de les Cendres.

Fig. 2. Moment d'excavació de la capa 14.

similitud dels sediments com a l'absència de peces de clara adscripció a un o un altre períodes, no vam poder separar amb claredat els nivells. Degut a aquest fet, l'anomenat nivell XIV va restar com un paquet sedimentari on, tot i el domini dels materials gravetians i una datació del 21230 ± 180 BP, hi havia algunes peces discordants que no ens permetien inscriure'l plenament al Gravetià final.

Durant les campanyes del 2006 i 2007 vam arribar a aquesta cota en tota l'extensió del sector B (uns 9 m^2), pel que esperàvem que la major extensió dels nous talls oberts i l'aparició de peces clarament vinculables a un o un altre període ens permetés la clara separació dels nivells. D'aquesta forma, al final de la campanya del 2007 crèiem haver finalitzat amb l'alçament del paquet Solutrià, tot i que, els treballs realitzats posteriorment amb aquells materials ens van obrir alguns dubtes a aquest respecte.

Amb aquests antecedents vam començar la campanya del 2008 amb la idea de que en alguna zona del sector B encara ens podríem trobar amb restes dels nivells del Solutrià evolucionat. Durant l'excavació de la primera capa, la 14 (Fig. 2), tot i la diferenciació de diversos sediments en planta, tots els materials ens remetien al Gravetià (o millor, cap peça ens remetia al Solutrià). En la segona capa, la 15, vam recuperar una peça clarament solutriana (una petita fu-

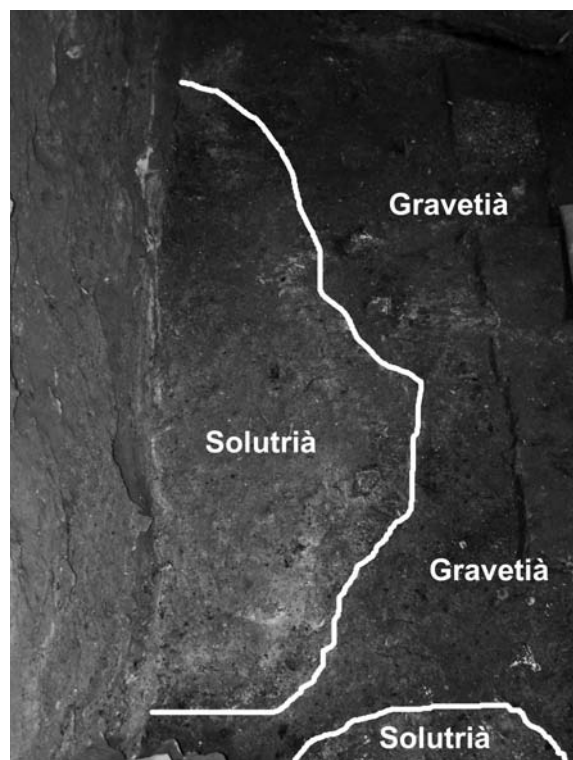

Fig. 3. Zona on continua el paquet Solutrià.

lla de salze), el que ens ha permès delimitar una petita zona pegada al tall frontal distal del sector, en la que encara no hem arribat als nivells gravetians (Fig. 3).

Aquest fet es produeix perquè en la part distal del sector (quadres A/B/C-21 i part del B-20), els nivells solutrians presenten declivis laterals oposats, de dreta a esquerra i vice-versa, conformant una mena de cubeta central. Açò fa que les parts sagitals del sector estiguen més elevades, pel que els nivells solutrians ja han estat excavats en aquesta zona però no en la part central de la cubeta. La documentació d'aquesta característica dels nivells solutrians ens permetrà realitzar una concisa separació dels materials pertanyents a cadascun dels nivells (Fig. 3).

MATERIALS RECUPERATS

Els materials recuperats en l'excavació del sector B han estat prou abundants. Les dades que exposarem a continuació són les observades durant el procés d'excavació i per tant són absolutament provisionals i estan subjectes als resultats del posterior estudi.

Tal i com hem explicat anteriorment, en aquest sector hem excavat una part de nivells del Solutrià superior/evolucionat i les capes inicials dels nivells del final del Gravetià. A l'espera de poder discriminar amb major detall la separació entre els dos períodes podem afirmar que hem recuperat algunes peces de clara adscripció gravetiana i solutriana.

La indústria lítica ha estat més abundant que en les capes precedents, i ens permetrà realitzar un detallat estudi tant de les característiques tipològiques com tecnològiques d'aquests moments. A nivell d'utils retocats val la pena destriar una petita fulla de salze que ens ha permès delimitar amb seguretat l'àrea on es conserva el paquet Solutrià. Es tracta d'una peça de 35 mm de longitud i 15 mm d'amplària, està fabricada sobre sílex melat, i presenta un retoc pla cobrent sobre la seua cara dorsal i pla en la punta i la base de la cara ventral. Pertanyents al Gravetià hem recuperat un bon conjunt de microgravettes de petites dimensions: es tracta de petites puntes amb un dors rectilini, generalment bipolar, i que solen tindre retocs complementaris en la punta i/o en la base.

A banda d'aquestes peces, que ens remetent clarament a un dels dos períodes, volem destriar la recuperació d'un bon nombre de gratadors, peces escatades (molt característiques del Gravetià de Cendres), burins i truncadures, que ens permetran estudiar amb major precisió les característiques dels moments finals del Gravetià. A nivell tecnològic cal destacar la recuperació d'un bon nombre de nuclis, suports laminars en brut i restes dels processos de preparació i condicionament que ens permetran definir els processos de talla realitzats en el jaciment.

Fig. 4. Detall de l'excavació d'un metapodi d'ur (*Bos primigenius*).

També hem pogut recuperar un bon nombre de restes faunístiques. Tal i com passa en els nivells del Paleolític superior de la Mediterrània peninsular, l'espècie més abundant ha estat el conill (amb més del 80% de les restes). Entre les altres espècies hem de destriar la presència del cérvol i la cabra, dels que hem recuperat fragments mandibulars, dentaris, articulacions i algunes restes de les banyes. Entre les altres espècies val la pena destacar l'existència de restes d'ur (fig. 4), cavall o linx.

Entre les restes recuperades també hi ha restes d'adornaments. El més interessant és un penjoll sobre una petxina de bivalve (de la família *cardidae*) a la que se li ha realitzat una perforació en la part de l'apex, i que presenta restes de colorant roig per tota la seua superfície.

CONCLUSIONS GENERALS

Els objectius inicials de la campanya s'ha pogut complir. Hem rebaixat dues capes, i sembla que estem en disposició de clarificar la separació entre els nivells XIII i XIV, el que ens permetrà realitzar una bona separació dels materials recuperats en cadascun dels estrats. L'excavació futura d'aquest

Quadre	A					B					C		TOTAL
Capa 14	17	18	19	20	21	17	18	19	20	21	20	21	TOTAL
Lítica	-	6	11	15	4	5	8	23	23	6	20	5	102
Fauna	3	17	4	18	3	2	3	14	24	4	3	6	125
Altres	-	1	1	1	-	-	-	-	-	1	1	-	5
TOTAL	3	24	16	34	7	7	11	37	47	11	24	11	232
Capa 15													
Lítica	2	8	13	18	9	3	9	35	27	13	26	6	169
Fauna	3	36	20	2	5	-	33	31	10	10	33	-	196
Altres	-	-	1	-	-	-	1	2	1	-	3	-	8
TOTAL	5	44	34	20	14	3	43	68	38	23	62	6	373

Taula 1: Materials coordinats en el sector B.

sector, en el que respecta als nivells gravetians, es presenta com a molt interessant, ja que en la cavitat tenim una seqüència gravetiana que supera el metre de potència i que cobreix tot el desenvolupament d'aquesta etapa inicial del Paleolític superior. Es tracta d'un període on no existeix molta documentació en la Mediterrània peninsular pel que, sens dubte, els materials recuperats en els propers anys ens permetran clarificar moltes incògnites al voltant de l'aparició, desenvolupament i final d'aquest període.

Esperem poder acabar amb l'alçament del que queda del paquet Solutrià en la propera campanya per a poder comptar amb una superfície d'uns 9 m² sobre la que realitzar estudis detallats de les seues característiques tecno-tipològiques i econòmiques, així com de la distribució espacial dels materials.

INVENTARI DELS MATERIALS RECUPERATS

Com a dades preliminars podem observar que 605 peces han estat situades tridimensionalment durant el procés d'excavació (taula 1), de les que 232 ho han estat en la capa 14 i 373 en la capa 15. La fauna ha estat el material més situat (321 peces), tot i que molt a prop del nombre de restes lítiques (271 peces). Hem de tindre en compte que entre la fauna únicament són coordenades les restes identificables (articulacions, peces dentàries) i els fragments majors de 50 mm vinculats a la macrofauna, ja que les restes de conill, degut a la seua abundància, no les acotem, pel que el recompte final de restes òssies recuperades serà molt major.

En quant a la indústria lítica, són coordenades totes les peces majors de 10 mm. Les restes més petites d'aquesta xifra són recollides en el procés de flotat de terres i en la posterior tria dels sediments en sec. Aquest procés, unit a les reduïdes dimensions dels resquills lítics, provoca que el seu número es veja incrementat substancialment després del seu pas pel laboratori (possiblement fins 3 ó 4 vegades el nombre de peces situades). Degut a aquest fet, les dades que exposem en la taula 1 es veuran molt augmentades a mesura que avancem en la classificació dels materials.

VALENTÍN VILLAVÉRDE
Dept. de Prehistòria i d'Arqueologia
Universitat de València
Valentín.villaverde@uv.es

DÍDAC ROMÁN
Dept. de Prehistòria i d'Arqueologia
Universitat de València
Didac.roman@uv.es

RAFAEL MARTÍNEZ
Institut Valencià de Conservació i Restauració
de Bens Culturals (IVACOR)

BIBLIOGRAFIA

- BADAL, E.; BERNABEU, J.; BUXÓ, R.; DUPRÉ, M.; FUMANAL, M.P.; GUILLEM, P.; MARTÍNEZ, R.; RODRIGO, M.J.; VILLAVÉRDE, V. (1991): La Cova de les Cendres (Moraira, Teulada). En *Guía de las Excursiones de la VIII Reunión Nacional sobre el Cuaternario*: 23-49.
- ELWOOD, B.B.; VILLAVÉRDE, V.; BENOIST, S.L.; BERNABEU, J.; HARROLD, B. (2000): A Test of the MSEC Method for Paleoclimate and Intersite Correlations from Late Pleistocene/Holocene Cave Sites in Southern Europe: Results from Cova de les Cendres, SE Spain. *Espacio, Tiempo y Forma, Serie I, Prehistoria y Arqueología*, 13: 141-159.
- ELWOOD, B.B.; VILLAVÉRDE, V. (2001): La susceptibilidad magnética como instrumento de medida del paleoclima en la Cova de les Cendres. En V. Villaverde (ed.) *De Neandertals a Cromanyons. L'inici del poblament humà en les terres valencianes*: 131-134.
- FUMANAL, M.P. I VILLAVÉRDE, V. (1997): Quaternary Deposits in Caves and Shelters in the Central Mediterranean Area of Spain. Sedimentoclimatic and Geoarchaeological Implications. *Anthropologie XXXV/2*: 109-118.
- PÉREZ RIPOLL, M.; IBORRA, M.P.; VILLAVÉRDE, V. (2001): Aplicación del estudio de la cementocronología a materiales de los niveles magdalenenses de la Cova de les Cendres y la Cova del Parpalló: metodología y primeros resultados. *Archeofauna* 10: 113-123.
- ROMAN, D. (2004): Aproximación a la tecnología lítica del Magdalenense superior de la Cova de les Cendres. *Saguntum-PLAV*, 36: 9-21.
- ROMAN, D.; VILLAVÉRDE, V. (2007): Las puntas de la Gravette y las microgravettes de los yacimientos gravetienses del País Valenciano: caracterización morfológica y tipométrica y análisis de sus fracturas. *Zona Arqueológica* 7. Homenaje a Victoria Cabrera. Museo Arqueológico Regional. Alcalá de Henares: 440-451.
- VILLAVÉRDE, V. (1981): El Magdalenense de la Cova de les Cendres y su aportación al conocimiento del Magdalenense mediterráneo peninsular. *Saguntum-PLAV*, 16: 9-35.
- VILLAVÉRDE, V. (1985): Hueso con grabados paleolíticos de la Cova de les Cendres (Teulada, Alicante). *Lucentum* 4: 7-14.
- VILLAVÉRDE, V. (2001): El Paleolític superior: el temps dels Cromanyons. Periodització i característiques. En V. Villaverde (ed.): *De Neandertals a Cromanyons. L'inici del poblament humà a les terres valencianes*, Universitat de València.: 177-218.
- VILLAVÉRDE, V.; MARTÍNEZ, R. (1995): Características culturales y económicas del final del Paleolític superior en el Mediterráneo espanyol. En V. Villaverde (ed): *Los últimos cazadores. Transformaciones culturales y económicas durante el Tardiglaciario y el inicio del Holoceno en el ámbito mediterráneo*: 79-117.

- VILLAVERDE, V.; MARTÍNEZ, R. (2000): Algunas piezas paleolíticas de la Cova de les Cendres (Teulada, Alacant). *Scripta Honorem, Homenatge a E. Llobregat*: 103-117.
- VILLAVERDE, V.; MARTÍNEZ, R.; GUILLEM, P.M.; BADAL, E.; ZABILDEA, E.; GARCIA, R. (1997): Els nivells magdalenians de la Cova de les Cendres (Teulada-Moràira). Resultats del sondeig del quadre A-17. *Aguaites*, 13-14: 77-115.
- VILLAVERDE, V.; MARTÍNEZ, R.; BADAL, E.; GUILLEM, P.M.; GARCIA, R.; MENARGUES, J. (1999): El Paleolític superior de la Cova de les Cendres (Teulada-Moràira). Datos proporcionados por el sondeo efectuado en los cuadros A/B 17. *Archivo de Prehistoria Levantina*, vol. XXIII: 6-65
- VILLAVERDE, V.; ROMAN, D. (2004): Avance al estudio de los niveles gravetienses de la Cova de les Cendres. Resultados de la excavación del sondeo (cuadros A/B/C-17) y su valoración en el contexto del Gravetiense mediterráneo ibérico. *Archivo de Prehistoria Levantina* XXV: 19-59.
- VILLAVERDE, V.; ROMAN, D. (2005/2006): Los arpones del Magdalenense superior de la Cova de les Cendres y su valoración en el contexto del Magdalenense mediterráneo. *Munibe* 57, Homenaje a J. Altuna, vol. II: 207-225.
- VILLAVERDE, V.; ROMAN, D.; MARTÍNEZ-VALLE, R. (2007): Excavació en la cova de les Cendres (Teulada-Moràira): campanya del 2007. *Saguntum-PLAV* 39: 169-174.
- VILLAVERDE, V.; MARTÍNEZ-VALLE, R.; ROMAN, D.; IBORRA, P.; PÉREZ-RIPOLL, M. (2007-2008): El Gravetiense de la vertiente mediterránea ibérica: reflexiones a partir de la secuencia de la Cova de les Cendres (Moraira, Alicante). *Veleia* 24-25. *Homenaje a I. Barandiaran*: 445-468.